

De kern van de politiek

De kern van de politiek

Cees van der Eijk

Amsterdam University Press

Dit boek is voor J.A. en J.E., en voor E.D., N.S. en A.B.

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 693 1

E-ISBN 978 90 4855 189 7

NUR 754

© C. van der Eijk / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2019

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijk toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Woord vooraf bij de eerste editie

Lang heb ik de gedachte gehad dat ik dit boekje niet hoefde te schrijven. Het kon haast niet anders of het bestond al. Dat ik het nog niet gevonden had was ongetwijfeld mijn eigen schuld: dan moest ik maar beter zoeken. Navraag bij collega's en bij uitgevers leverde uiteindelijk niet veel meer op dan het besef dat het er toch (nog) niet was. In de tussentijd ervoer ik als docent van inleidende colleges politicologie steeds sterker het gemis ervan. Vandaar dat ik het uiteindelijk toch heb geschreven. Dat kostte – zoals dat wel vaker het geval is – meer moeite en tijd dan ik oorspronkelijk had gedacht. Daarbij is de steun onmisbaar geweest van Philip van Praag, Peter Kievoet, Marcel Mauser, Sander Kruse, Werner de Haan, Herman de Liagre Böhl, Ben van den Camp, Froukje Demant, en een groot aantal individuele studenten uit de cursussen die ik de laatste jaren heb gedoceerd. Zij hielpen te voorkomen dat allerlei andere plannen en projecten het afmaken nog meer zouden vertragen dan al gebeurde. Zij leverden onmisbare feedback, kritische kanttekeningen, suggesties voor verbetering en correcties op eerdere versies. Ik ben hen daar erkentelijk voor. Ik hoop dat het eindresultaat de moeite waard is voor hen en voor iedereen die het gebruikt voor eigen studie en reflectie, of in het onderwijs.

Cees van der Eijk
Beets, augustus 2001

Woord vooraf bij de tweede, herziene editie

In de afgelopen jaren ontstond een toenemende vraag naar een Engelstalige versie van *De kern van de politiek*, en dit leidde in 2018 tot de publicatie van *The Essence of Politics*, uitgegeven door Amsterdam University Press. Ik greep die gelegenheid aan om de tekst op een aantal punten aan te passen. Het oorspronkelijke Hoofdstuk 4 werd gesplitst in twee hoofdstukken, een aantal literatuurverwijzingen werd toegevoegd, en de tekst werd op een aantal plaatsen verhelderd. De doelstelling van het boek bleef hetzelfde, namelijk het bieden van een beknopte inleiding in de conceptuele grondslagen van

politieke analyse. Thema's, ideeën en redeneringen bleven hetzelfde, maar de uitwerking ervan was, naar ik hoop, verbeterd.

De aanpassingen in de Engelstalige versie van het boek maakten een soortgelijke aanpassing nodig voor de Nederlandstalige versie, met het voorliggende resultaat.

Graag bedank ik met name Philip van Praag en Wouter van der Brug voor hun aanmoediging deze herziening te maken; aan mijn collega Sue Pryce (Universiteit van Nottingham) en Rene Bailey (die de taalkundige redactie van de Engelstalige versie verzorgde) voor hun onschatbare suggesties voor verbeteringen; en aan de professionele begeleiding door de staf van de Amsterdam University Press. Ik hoop dat na deze herziening dit boek nog lang van nut zal zijn als een begripsmatige inleiding in de politicologie.

Cees van der Eijk
Southwell, juli 2019

Inhoud

Inleiding	9
Hoofdstuk 1 Wat is politiek?	11
Omschrijvingen van politiek	11
Wezenlijk omstreden begrippen	22
Strijd om termen en taal: kenmerk van politiek	25
Het perspectief op politiek in dit boek	27
Hoofdstuk 2 Conflict en samenwerking	29
Wat is conflict en samenwerking?	30
Wanneer zijn doelen en belangen onverenigbaar of symbiotisch?	33
De onvermijdelijkheid van conflict en samenwerking	35
Niet alle conflict of samenwerking is politiek van aard	39
De relatie tussen en de dynamiek van conflict en samenwerkingsrelaties	44
Hoofdstuk 3 Kernvragen	49
De kernvragen	51
Alles verandert	61
Hoofdstuk 4 Soorten politieke actoren	63
Politieke actoren	63
Belangen van actoren en het algemeen belang	65
Elites en niet-elites	71
Structuur en <i>agency</i> – twee perspectieven op het handelen van actoren	76
Hoofdstuk 5 Politieke conflicten	81
Kenmerken van conflicten: wat staat er op het spel?	82
Andere kenmerken van conflicten	90
Hoofdstuk 6 Macht	95
Macht als theoretisch begrip	95
Perspectieven op macht en strategieën voor onderzoek naar macht	105
De kernvraag over macht	111

Hoofdstuk 7	Het politieke landschap en de ruimere context	113
	Het politieke landschap	114
	De ruimere context	124
	Politiek en context	135
Hoofdstuk 8	Het politieke systeem en de politieke gemeenschap	137
	De relatie tussen politiek systeem en politieke gemeenschap	138
	Reacties op de uitkomsten van conflict en samenwerking	140
	De wederzijdse invloed van politiek systeem en politieke gemeenschap	143
	Tot slot	145
Literatuurverwijzingen		147

Inleiding

Dit boek is bedoeld voor iedereen die zich met meer diepgang in politiek wil verdiepen dan mogelijk is door het dagelijkse nieuws te volgen, en de commentaren en achtergrondbeschouwingen die daar betrekking op hebben. In dit boek gaat het om de kern, om de essentie van ‘politiek’ en van het ‘politieke’. Het gaat daarmee om een *abstracte* materie. In dit boek wordt dus niet primair de hedendaagse politiek besproken, evenmin als die van de afgelopen decennia, of van welke andere periode in de geschiedenis ook. Het gaat hier ook niet specifiek over de politiek in Nederland, of in de Europese Unie, of waar dan ook ter wereld.

Deze abstractie is *niet* een doel op zichzelf, integendeel. Het doel is het begrijpen van concrete politiek, van concrete verschijnselen en processen die zich op allerlei plaatsen en momenten in de geschiedenis voordoen. Concrete politieke omstandigheden zijn van grote invloed op hoe echte mensen van vlees en bloed hun leven moeten en kunnen leiden. Concrete politieke omstandigheden beïnvloeden de kwaliteit van hun leven. Daarom verdienen die het om nauwgezet bestudeerd te worden. Maar dat vereist wel een kader dat aangeeft *waarnaar* moet worden gekeken, en *waarom*. Een kader dat helpt om belangrijke zaken van minder belangrijke te onderscheiden, en dat voorkomt dat schijn verward wordt met werkelijkheid. Zo’n kader is abstract, maar helpt om concrete politieke verschijnselen en situaties te analyseren. Dit boek schetst zo’n algemeen kader, of op zijn minst belangrijke elementen ervan. Daarmee geeft het richting aan het analyseren en interpreteren van de verschijnselen in de concrete, ‘echte’ politieke wereld waarin men geïnteresseerd is.

De ambitie is dus om in abstracte termen ‘de’ essentie van politiek te behandelen, met een beoogde relevantie die niet beperkt is tot het ‘hier en nu’ maar zich ook uitstrekt tot het ‘ver weg en lang geleden’. Zo’n ambitie kan terecht argwaan opwekken. Er bestaat immers – niet alleen in de politiek zelf, maar ook onder degenen die politiek analyseren – in allerlei opzichten verschil van inzicht over wat belangrijk is en wat niet, over welke perspectieven al dan niet helpen de werkelijkheid te begrijpen. Sterker nog, de notie dat ‘de’ werkelijkheid het onderwerp van studie is, en dat die met behulp van de in dit boek besproken begrippen en kernvragen zinvol kan worden bestudeerd lijkt haaks te staan op wetenschapsfilosofische inzichten die tot een grotere bescheidenheid nopen. Dit boek pretendeert daarom niet het enig denkbare kader voor het analyseren van politiek te bieden. In verschillende hoofdstukken wordt aandacht geschonken aan de specifieke

keuzes die zijn gemaakt, en aan het feit dat die noch vanzelfsprekend, noch zaligmakend zijn. Wel is de pretentie dat het in de volgende hoofdstukken te presenteren kader van begrippen, vragen en perspectieven daadwerkelijk helpt om in allerlei concrete contexten politieke verschijnselen te begrijpen, ook al zal het daar nooit op zichzelf voldoende voor zijn. Voor bestudering van specifieke politieke verschijnselen zal dit kader vaak aanvulling vereisen met andere begrippen die op die specifieke verschijnselen betrekking hebben, en die daarom niet in het hier gepresenteerde abstracte kader passen. Het is nu eenmaal eigen aan een inleiding dat er daarna ruimte is voor verdieping, verbreding, en voor alternatieven.

Het productief maken van een abstract kader vereist empirische invulling. Feitenkennis over politiek, over specifieke politieke conflicten, over instituties en procedures, over machtsverhoudingen, over de inhoud van beslissingen, enzovoort. Zulke concrete en feitelijke informatie wordt niet door dit boek geboden. Dat is ook niet nodig, want er bestaat een groot aantal boeken die dat wel doen. Boeken over Nederlandse politiek, of Europese politiek, of wereldpolitiek, in het heden, het verleden, of wanneer dan ook. Ook is er veel literatuur over specifieke politieke verschijnselen zoals verkiezingen, bewapeningswedlopen, staatsgrepen of Europese integratie. Weer andere teksten gaan over problemen die vaak in politiek aan de orde komen, zoals milieubeleid, buitenlands beleid, of criminaliteitsbestrijding. Maar door hun specifieke doelstellingen komen al die andere boeken doorgaans amper toe aan de bespreking van de meer abstracte begripsmatige kaders die zij gebruiken.

In het licht van het bovenstaande pretendeert dit boek *een* inleiding over politiek te zijn, niet *de* inleiding. In het onderwijs is het waarschijnlijk het meest productief als het gebruikt wordt in combinatie met andere teksten die een empirische basis leggen over politiek in een gebied, of een periode, over een bepaald soort verschijnsel of een specifiek probleemgebied.